

КОНЦЕПТ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ, ОСВІТА ЛЮДИНИ УПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Олена Ільченко

НАУКОВА ОЦІНКА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОК В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Виявлення доцільності творчого використання теоретичних і практичних здобутків благодійної діяльності жінок досліджуваного періоду в умовах розвитку національної освіти України у XXI ст. передбачає: 1) наукове оцінювання історико-педагогічного досвіду благодійної діяльності жінок XVII –XVIII ст. як дієвого важеля розбудови та розвитку освітньої галузі; узагальнення й актуалізацію позитивного доробку жіночих благодійних практик, виявлення недоліків тогочасного досвіду благодійності; 2) обґрунтування прогностичних тенденцій розвитку благодійної діяльності жінок минулого в освіті сучасної України; з'ясування комплексу умов, які сприяють її повноцінному та ефективному функціонуванню і розвитку; 3) аналіз сучасного стану благодійної діяльності жінок в освітній галузі у контексті виконання завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки.

За твердженням дослідників історії педагогіки (Л. Березівська, М. Богуславський, М. Демков, О. Піскунов, З. Равкін, О. Сухомлинська та ін.), використання історико-педагогічного досвіду в сучасних умовах виступає важливим джерелом обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку парадигми освіти XXI ст. «... Лише історичний аспект, – зазначає О. Сухомлинська, – генеза феноменів, що розглядаються, відкривають природу явищ в усій їх повноті і значущості...» [6, с. 10]. У зв'язку з цим перетворення сучасної національної системи освіти, яка є стратегічним ресурсом суспільства, «... найбільш масштабною і людиномісткою сферою українського соціуму, визначальним чинником його політичної, соціально-економічної, культурної й наукової організації» [4, с. 3], потребує ґрунтовного аналізу та узагальнення її історико-педагогічного досвіду.

Тож у дослідженні маємо можливість осмислити минуле з позицій наукової педагогіки, об'єктивно оцінити історичні реалії, неупереджено вивчити особливості генезису історико-педагогічних надбань досліджуваних століть. З цією метою за основу «виходу в сучасність» (З. Равкін) нами взято третій підхід, запропонований

російським ученим З. Равкіним, сутність якого полягає в аналітично-синтетичному узагальненні конкретного історичного процесу (факту, явища), близького за значенням та умовами перебігу до певної події у сфері сучасної освіти [5, с. 7]. Проведений аналіз специфіки історико-педагогічного контексту досліджуваної доби, а також виявлення особливостей розвитку вітчизняної освіти на сучасному етапі її існування показали співзвучні тенденції в загальних підходах щодо реалізації стратегічної мети і завдань національної системи освіти на початку третього тисячоліття.

Як нами зазначалося в ході наукових пошуків, часовий вимір XVII – XVIII ст. був складним і суперечливим етапом відчайдушної боротьби волелюбного українського народу за своє ідейно-політичне, соціально-економічне, національно-релігійне, духовно-культурне визволення від польсько-шляхетського поневолення та московського царського, згодом імперського утиску; спробою ствердження історично діючих в Україні демократично-республіканських козацьких «прав і вольностей»; намаганням об'єднати всі українські землі в межах соборної національної держави.

Освітня галузь в Україні того часу залишалася в центрі уваги найкращих представників національної еліти. З одного боку, вона спиралася на православно-візантійські традиції Київської Русі, з іншого – на західноєвропейську модель освітньої культури в «... їх синтезі зі специфікою українських соціально-культурних процесів тогочасного життя...» [6, с. 54]. Саме для козацької доби («доби українського бароко») характерними були «... риси порубіжжя, коли власне своє витворювалося із залученням європейських ідей гуманізму і раннього просвітництва з відчутною опорою на власні пошуки сутності людини та її місця у світі. Людина як духовний і тілесний феномен стає ключовою ознакою цього періоду» [там само, с. 55]. У руслі такої освітньої ідеології відбувалося становлення і розвиток «нової» школи, яка поєднувала здобутки західноєвропейських духовних цінностей із традиціями давньоруської освіти і культури, що забезпечувала практично повну грамотність населення, вітчизняну вищу освіту для молодого покоління патріотів, здатних протистояти будь-якому пригнобленню й спроможних вибороти існування вільної, незалежної і самостійної України.

Ці ідеї минулого співзвучні із положеннями, задекларованими в діючих нормативних актах в освітній галузі, зокрема в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. У документі значиться, що освіта, як соціальна основа, яка «... відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал народу, виховує патріота і громадянина країни» [4, с. 3], має належати до найважливіших напрямків державної політики України. З огляду на окреслені пріоритети, найважливішим для держави в Національній стратегії визначено «... виховання людини інноваційного типу мислення та

культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави» [3, с. 86]. Здійснення цього процесу неможливе без формування глибокого патріотизму особистості, її активної громадянської позиції, почуття обов'язку, відповідальності і соціальної справедливості.

Як бачимо, спільність педагогічних принципів та ідей минулого і сучасного, зокрема таких, як: доступність, якість, конкурентоспроможність, демократичність, народність освіти, її національний, гуманістичний характер, людиноцентризм, єдність традиційного та інноваційного, здатність до модернізації і розвитку та ін. – свідчить про високу духовність і культуру українського народу впродовж століть, його споконвічну мудрість і прагнення жити у вільній, демократичній і процвітаючій Україні. Лише в такій державі освіта утворює національну ідею та сприяє зміцненню авторитету й формуванню позитивного іміджу країни. Тож аксіома українського суспільства «вільна людина – розвинене громадянське суспільство – сильна держава» була, є і залишиться для нашого народу відбитком його ментальної природи, свідченням волелюбного і незалежного характеру.

Водночас, як можемо спостерігати з реалій сьогодення, на тлі позитивних соціально-політичних, ідеологічних, освітньої-культурних трансформацій, нинішній рівень освіти в Україні не має можливості повною мірою забезпечити виконання функції «ключового ресурсу» соціально-економічного розвитку країни та підвищення її добробуту. На наш погляд, особливо критичним у цьому аспекті виявляється: по-перше, недостатня престижність освіти і науки в суспільстві, а отже, слабка мотивація громадськості та бізнесових структур до інвестування освітньої галузі; по-друге, стрімке падіння суспільної моралі, бездуховність і низька культура поведінки значної частини громадян, у яких відсутнє почуття відповідальності та обов'язку, безкорисливе, милосердне бажання допомоги і захисту, тобто відсутня культура благодійної діяльності як духовно-морального феномену.

Отже, гостра потреба розбудови та розвитку освітньої галузі України у XXI ст. та багатий досвід XVII – XVIII ст., насиченого історичними подіями, що спричинили підйом національно-визвольного руху українського народу за свободу, волю і незалежність та необхідність розвитку у зв'язку з цим освітньої галузі, роблять наше дослідження актуальним і доцільним.

Ураховуючи концепцію дослідження, як дієвий важіль розбудови та розвитку освітньої галузі України XVII – XVIII ст., нами обґрунтовано жіночу благодійну діяльність. Цей складний історико-педагогічний процес ми визначаємо як добровільну, безкорисну, соціально значущу діяльність, що базується на принципах гуманності, милосердя, жертвовності, любові до ближнього, кордоцентричності, гласності й скеровується на пожертви в підтримку та

розвиток освітньої галузі України. Гендерний аспект, що зосереджує увагу на «жіночій складовій» суспільних процесів і трансформацій, підкреслює важливість проведеного дослідження.

Параметрами оцінки історико-педагогічного досвіду жіночої благодійності в Україні XVII – XVIII ст. нами обрано: а) розширення мережі шкіл, покращення їх матеріальної бази; б) здатність навчальних закладів надати якісну підготовку учням; в) рівень фінансового забезпечення освітніх установ; г) виховання духовно-моральних цінностей людини, формування її внутрішньої потреби і переконань розвивати освітню галузь на засадах милосердя і гуманності. При визначенні даних параметрів враховуємо і фактори, що мають вплив на їхнє формування. До числа таких варто віднести: рівень розвитку суспільства, соціально-політичні умови, стан економіки в країні, визначені пріоритети в освітній політиці, місце держави на міжнародній арені. У контексті зазначеного сучасну оцінку досвіду благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. здійснюємо з позицій її осмислення, як: **1) духовно-морального феномена; 2) історико-педагогічного феномена; 3) соціально-громадського феномена; 4) соціально-економічного феномена.**

Оцінюючи благодійність жінок в освіті XVII – XVIII ст. як **духовно-моральний феномен**, слід зауважити, що в досліджуваній період, коли превалював релігійний світогляд, мораль людей являла собою сукупність релігійних духовних понять, принципів, етичних норм і цінностей, якими вони керувалися в житті. Для тих часів бути добропорядним християнином – означало бути благодійником, який не лише дбав про те, щоб доброю справою підняти рівень суспільного благополуччя, а й про те, щоб підняти рівень власної духовної досконалості. «Дай тому, хто в тебе просить, а від того, хто хоче позичити в тебе, не відвертайся» [1, с. 34] – ці слова Христа виражали основу «милосердних справ» того часу і були моральним імперативом, що визначав сутність вчинку особистості.

У ході дослідження також встановлено, що християнський контекст благодійної діяльності XVII – XVIII ст. набував особливих ознак у зв'язку із участю в цьому процесі жінок, які робили його більш релігійним, гуманним, духовним, кордоцентричним, жертвовним. Нами з'ясовано, що упродовж культурно-історичного розвитку суспільства саме жінками – завдяки їхній чуйності, сердечності, турботливості, самовідданості – створювався специфічний простір духовності і моралі, де найбільш вдало трансформувалися внутрішньо-емоційні потреби людини творити добро в конкретно-практичні дії реальної допомоги. Тож приходимо до висновку, що «милосердна природа» благодійності, поєднана із «ментальною природою» жінок, закладала парадигмальні основи жіночої благодійності в освіті як духовно-морального феномена.

Уважаємо також за потрібне підкреслити, що особливістю духовно-морального феномена благодійної діяльності є те, що в усі часи національних криз і негараздів вона була майже єдиною силою, яка «згуртовувала» суспільство, допомагала йому вистояти і пережити скрутні часи, зберегти етнічну самобутність, національні традиції, освіту і культуру.

Оцінюючи благодійну діяльність з позицій духовності і моралі, можемо стверджувати, що в сучасних умовах «комерціалізації» і «ринковизації» освіти певною мірою нівелюються одвічні християнські цінності милосердності, жертвності, безкорисливості, любові до ближнього, а це створює загрозу появи бездуховності, меркантильності, нехтування моральних, правових, соціальних норм суспільства. До того ж це спричинює зміщення акцентів мотивації благодійної діяльності в бік раціоналізму, надмірного прагматизму, особистої вигоди та заробітку; зумовлює перетворення «милосердних справ» в «данину моді» або рекламування виключно свого імені (назви), торгової марки; популяризацію чи зміцнення іміджу власної підприємницької діяльності. Принцип «Ти – мені, я – тобі» стає домінуючим над ідеєю «безкорисливого милосердя».

Про це свідчать зокрема результати загальнонаціонального опитування, яке на замовлення Центру філантропії провів благодійний фонд «Демократичні ініціативи». Згідно із одержаними даними, за останній рік приватну благодійну допомогу надали лише 27,7% українців. Досить велика частина населення – 15,8% вважає, що благодійність є джерелом заробляння коштів; 14% респондентів переконані, що благодійність відкриває можливість потрапити до влади; 11,6% – вважають благодійність засобом підвищення престижу.

Отже, духовно-моральне відродження українського суспільства у цілому та освітньої галузі зокрема сьогодні є вкрай актуальним і необхідним. Ці процеси безпосередньо пов'язані із благодійною діяльністю в освіті; вони взаємозумовлюють, взаємовпливають і взаємодоповнюють один одного. У зв'язку з цим, розвиваючи сектор благодійних ініціатив в освітній галузі XXI ст., слід звернути увагу на підтримку національних освітньо-культурних програм, проектів, громадських ініціатив, які виховують у молодого покоління добро, милосердність, жертвність; на підготовку педагогічних кадрів, які формують в дітях стійкі моральні якості та духовні цінності; на заснування приватних та підтримку державних навчальних закладів, що не лише є освітніми осередками, а й центрами формування духовності і моралі молоді (школа духовного розвитку, гуртки та літні табори козацького виховання, гуртки духовного співу, просвітницькі, військово-патріотичні, туристично-краєзнавчі, декоративно-ужиткові й образотворчого мистецтва) та ін.

Тож, як бачимо, велика робота щодо виховання милосердності, духовності, моралі, культури покладається сьогодні на суспільні інституції, зокрема на школи

та позашкільні заклади. Про це вказується й у державних національних програмах «Освіта» (Україна XXI ст.), «Діти України», у «Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 рр.», а також зазначалося на III Всеукраїнському з'їзді працівників освіти (2011 р.) тощо. Здійснення цієї роботи в умовах сучасної школи покладається, передусім, на класних керівників, учителів-предметників, вихователів, які повинні не лише досконало володіти педагогічною культурою і майстерністю, бути тактовними і вихованими, а й, насамперед, бути глибоко моральними і духовними людьми, здатними сформувати у дітей найкращі християнські риси і чесноти. У зв'язку із цим, з дослідницькою метою нами розроблено й апробовано елективний навчальний курс «Духовно-моральний аспект у змісті благодійних практик жінок в освіті України XVII–XVIII ст.».

Метою навчального курсу стала підготовка майбутніх учителів до організації виховної роботи із дітьми та підлітками з метою формування в них духовно-моральних цінностей і християнських чеснот на тлі вивчення національних традицій жіночої благодійності. Головні завдання навчального курсу:

- проаналізувати й узагальнити історико-педагогічний аспект проблеми благодійної діяльності жінок в теорії і практиці вітчизняного шкільництва;
- допомогти розкрити виховний потенціал національно-культурних традицій українського народу, зокрема жіночої благодійності в освіті;
- вивчити системно-структурну організацію благодійної діяльності жінок в освіті XVII–XVIII ст.; довести доцільність використання ретродосвіду в сучасних умовах розвитку національної галузі освіти;
- орієнтувати майбутніх учителів на широке впровадження нових вітчизняних і зарубіжних технологій і механізмів інвестування в сучасний освітній сектор з метою виходу освіти України на європейський та світовий рівень;
- прискорити розвиток у майбутніх учителів мотивів, потреб і досвіду неперервної самостійної роботи з метою постійного вдосконалення інтелектуально-пізнавальної та духовно-емоційної сфери.

Розроблений елективний курс «Духовно-моральний аспект у змісті благодійних практик жінок в освіті України XVII–XVIII ст.» рекомендується читати для студентів IV курсів після вивчення ними таких дисциплін психолого-педагогічного циклу: «Методика виховної та соціально-педагогічної діяльності вчителя», «Інтегрований курс теорії та історії педагогіки», «Загальна психологія». Семінарські заняття планується проводити паралельно із викладанням нормативних дисциплін «Персоналії в історії української педагогіки», «Основи християнської педагогіки», що передбачає розгляд спільних питань, найбільш наближених до історико-культурного контексту досліджуваної доби.

Загалом підтримка духовно-морального напрямку благодійних ініціатив в освіті, скерована на формування духовних та моральних якостей підростаючого

покоління, сприяє вихованню майбутніх благодійників, добровольців, меценатів української держави, які в подальшому мають розвивати її міць, добробут; стверджувати міжнародний авторитет та формувати позитивний імідж.

Осмислення благодійної діяльності жінок у площині *історико-педагогічного сприйняття* дає можливість проаналізувати цей феномен у контексті розвитку освітньої галузі України XVII – XVIII ст. й визначити суттєві моменти для формування освітнього простору XXI ст.

Як нами зазначалося, освітня галузь в Україні досліджуваного часу ґрунтувалася на поєднанні православних традицій Київської Русі із західноєвропейською парадигмою освітньої культури, що в перспективі давало можливість виховати нове покоління освічених людей, здатних ідеологічно протистояти польсько-шляхетському поневоленню та утискам російської імперії. Саме в руслі такої освітньої ідеології зароджуються перші інноваційні для того часу православні осередки: Острозька греко-слов'яно-латинська академія та школа Львівського Свято-Успенського братства. Ці заклади стали зразком для заснування мережі подібних установ: школи Луцького Хрестовоздвиженського братства, Києво-Могилянського колегіуму, згодом академії; Вінницького, Гоцинського, Кременецького, Чернігівського, Переяславського колегіумів та ін.

Модернізація системи освіти XVII – XVIII ст. безпосередньо впливала на розвиток благодійних ініціатив приватних осіб і на пряму залежала від них. У ході дослідження зроблено висновок, що саме благодійна діяльність виступала дієвим важелем розбудови та розвитку національної галузі освіти на українських землях зазначеного періоду. Соціальне усвідомлення необхідності її розбудови, як суттєвого чинника збереження самобутньої культури і традицій, формування духовності та етичних цінностей українського народу, привертало увагу багатьох патріотично налаштованих громадян, значна частина з яких були жінки. Тож осмислення обраної проблеми в історико-педагогічному вимірі дає підстави розглядати освітній процес XVII – XVIII ст. у поєднанні з основними завданнями національно-визвольної боротьби українського народу за свободу, волю і незалежність, а отже, встановити тісний взаємозв'язок між благодійною діяльністю жінок, освітньою галуззю України та національно-визвольним рухом.

Екстраполюючи історико-педагогічний вимір жіночої благодійної діяльності на освітню галузь XXI ст., знаходимо багато спільного, зокрема в усвідомленні соціальної необхідності і важливості розбудови та розвитку національної освіти як «... стратегічного ресурсу соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів тощо» [3, с. 86]. Ці процеси формуються адекватно сучасним інтеграційним та глобалізаційним тенденціям і нерозривно

пов'язані із входженням системи освіти до європейського та світового освітнього простору.

Водночас, як свідчать реалії сьогодення, українське суспільство XXI ст. не повною мірою забезпечило престижність освітньої галузі, як це було за часів XVII – XVIII ст. Проблеми освіти в рейтингах пріоритетних сфер благодійної діяльності з-поміж соціального захисту, підтримки громадських ініціатив, культури, дозвілля сьогодні займають останні місця, що стало наслідком низької мотивації громадськості та бізнесових структур до інвестування освітнього сектора. У зв'язку з цим одним із першорядних завдань для українського суспільства на початку третього тисячоліття має стати підвищення престижності та конкурентоспроможності освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки, кожного громадянина [там само, с. 86]; популяризація благодійності в освітній галузі; виховання культури благодійної діяльності; творче використання багатого історико-педагогічного досвіду.

Оцінюючи благодійність жінок в освіті XVII – XVIII ст. як *соціально-громадський феномен*, акцентуємо увагу на сфері громадської активності, до якої належить сектор благодійної діяльності. У цьому контексті основною мотиваційною силою благодійних учинків людини виступає не «спасіння власної душі та покаяння перед Богом», а почуття соціальної справедливості, відповідальності, громадського обов'язку і свободи; усвідомлення необхідності збереження самобутньої культури і традицій, формування духовності та етичних цінностей українського народу через розбудову та розвиток національної галузі освіти.

Погляд на благодійність як на форму громадянської свободи та ініціативи розкриває закономірність між рівнем благодійності як соціальної практики та свободою економічних суб'єктів самостійно розпоряджатися своїми капіталами і майном, скеровуючи їх на той чи інший об'єкт благодійності. Тож масштабність благодійної діяльності стає тим більшою, чим вищий кредит довіри, взаємозв'язок та взаємодія між державою і громадянським суспільством.

На жаль реалії сьогодення свідчать дещо про інше. За даними загальнонаціонального опитування, проведеного благодійним фондом «Демократичні ініціативи», виявлено, що лише 18,9% благодійників убачають у «милосердних справах» шлях до громадянського суспільства. 37% респондентів відповіли, що не вірять в «хороші історії» про благодійність; 26% виявили цілковиту байдужість і незацікавленість до цієї діяльності. Характерно, що і самі благодійники недостатньо інформують суспільство про результати своєї діяльності: 4,4% населення одержали інформацію від благодійних фондів та організацій, 5% – безпосередньо від благодійників.

У досліджуваній нами період пріоритетною формою організації благодійної діяльності жінок була приватна, яка персоніфікувалася з конкретною особою,

окремими родинами або династіями. Ця допомога надавалася об'єктам благодійної підтримки або безпосередньо, або через різні громадські об'єднання того часу: братства міщан, церковні братства, монастирські громади тощо. Отже, можемо говорити про окремі прояви громадської жіночої благодійності, яка діяла за принципами добровільності, безкорисності, жертвності і була праобразом у майбутньому жіночих благодійних фондів, організацій, товариств, спілок тощо.

У цілому участь прогресивної частини жінок у благодійному процесі в освіті XVII – XVIII ст. ми розцінюємо як прояв їхньої громадської позиції і мужності, особистої відповідальності і обов'язку, патріотизму і свободолюбства, який вони скеровували на боротьбу українського народу за свободу, волю і незалежність. Серед таких жінок, які становили «ядро нації», ми називаємо імена Ганни Гойської, Галшки Гулевичівни, Раїни Могилянки-Вишневецької, Раїни Соломирецької-Гойської, Раїни Козерад-Боговитиної Ярмолинської, Марини Мокієвської-Мазепа, (у чернецтві Марія-Магдалена Мазепина), Анастасії Скоропадської, Наталії Розумовської, Наталії Долгорукої (у схимі «Нектарія») та ін. Благодійна діяльність цих жінок скеровувалася не лише на допомогу окремим нужденним верствам населення, а й, передусім, на поліпшення умов громадського життя, виконання важливих функцій розвитку суспільства, країни і нації в цілому. Отже, тут ми бачимо приклад поєднання «милосердної природи» благодійності з її «громадською сутністю», з чого робимо висновок про те, що «рівень розвитку благодійності залежить не скільки від багатства багатих і бідності бідних, а напряду залежить від рівня розвитку громадської свободи та ініціативи в країні» [2, с. 16].

Таким чином, розвиваючи сектор благодійних ініціатив в освіті України XXI ст., слід зважати на аксіому «вільна людина–розвинене громадянське суспільство–сильна цивілізована держава», що робить акцент на громадській сутності благодійності і передбачає формування громадянської культури населення, його патріотизму, соціальної відповідальності та обов'язку на засадах егалітаризму і паритетної рівності; виховання національної культури та етики благодійності; культивування добра, миру й щиросердності серед людей; посилення милосердної, філантропічної природи благодійних практик; популяризацію благодійної діяльності серед населення; підвищення рівня довіри громадськості до сфери благодійних практик; формування свідомої суспільної думки щодо важливості благодійної діяльності в освіті; суспільне визнання феномену жіночої благодійності тощо.

Громадська природа сучасних благодійних практик є основою для розвитку концепції системної благодійності, сучасного інституту волонтерства, соціальної відповідальності бізнесу, народного краудфандінгу, електронної філантропії, фандрайзенгу як перспективної стратегії благодійної діяльності в освіті тощо. У зв'язку з цим концептуальними засадами сучасної благодійної

діяльності стає гуманізм, демократизм, плюралізм, партнерство, солідарність, інноваційність, системність, відповідальність, відкритість структури і системи управління, суспільна довіра, толерантність, гендерна рівність, правове забезпечення і регулювання, керуваність, підзвітність суспільству, професіоналізм. Слід звернути також увагу й на відповідальність та обов'язок з боку держави¹ за розвиток благодійних ініціатив, що має проявлятися у створенні відповідної законодавчої бази, моральному заохоченні благодійників тощо.

Отже, як бачимо, головне завдання становлення і розвитку благодійної діяльності в освіті на сучасному етапі формування демократичного, громадянського і правового суспільства полягає у створенні належних умов для сприйняття населенням, бізнесовими структурами і державою благодійної діяльності як форми громадської свободи та ініціативи. Водночас вважаємо, що на тлі окреслених тенденцій все ж не варто «зневажати» милосердною природою благодійних практик, яка має залишатися в основі всіх благодійних намірів і справ.

Осмислення жіночої благодійної діяльності в освіті у *соціально-економічному вимірі* тісно пов'язано із попереднім тлумаченням благодійності як соціально-громадського феномена. Це виходить із того, що масштаби благодійної діяльності як соціальної практики насамперед залежать від рівня свободи економічно спроможних суб'єктів самостійно розпоряджатися частиною своїх доходів і скеровувати їх на власний розсуд у ту чи іншу сферу громадського життя. На цій основі благодійна діяльність жінок виступає «свободною і добровільною формою перерозподілу коштів або майна приватних осіб та корпорацій» [там само, с. 10]. З позицій регулювання стратифікаційних процесів суспільства благодійність являє собою своєрідний соціальний буфер, що контролює економічний перерозподіл між бідними та багатими, тож сприймається суспільством як необхідний і гуманний акт милосердя і соціальної

---

¹ Інколи в сучасному дискурсі проблеми вживається термін «державна благодійність». На наш погляд, використання такого словосполучення не зовсім є коректним, оскільки держава через свої законодавчі, виконавчі та інші органи, установи й організації не може бути суб'єктом благодійної діяльності, адже турбота про соціальну захищеність громадян входить до прямих її обов'язків (це суперечить самій соціальній природі явища благодійності, його добровільності й безкорисності) і гарантується Конституцією України. Держава проявляє піклування, надає гуманітарну, соціальну та іншу допомогу, але благодійну діяльність як таку проводити не може – вона лише її ініціює, узгоджує, регулює, контролює через свої закони та нормативно-правові акти, а, відповідно, така діяльність не може вважатися благодійною. Тому, на наш погляд, доречніше вживати термін не «державна благодійність», а «державне забезпечення і регулювання благодійності».

справедливості, як недержавний «соціально добровільний податок» на «свій добробут», на «розкіш життя» тощо.

У досліджуваний нами період благодійна підтримка освітньої галузі проявлялася через надання значних грошових унесків, земельних володінь; дарування маєтностей, коштовностей, що було можливим за наявності багатих дарувальників – суб'єктів благодійності. Такими на той час вважалися світські магнатські родини та православна церква. У ході дослідження встановлено, що в українському суспільстві були створені майже всі соціально-економічні передумови, що визначали фінансову незалежність і свободу жінки, а отже – забезпечували її повноцінну участь у благодійному процесі як важливого суб'єкта.

Таким чином, благодійна діяльність як соціально-економічний феномен («соціалізація справедливості») є невід'ємним і важливим складником цивілізованого розвитку суспільства. Чим більшою є економічно-майнова різниця між «багатими» і «бідними», тим ця діяльність у масштабах держави набуває значнішої соціальної цінності і справедливості, необхідної насамперед для зняття соціально-економічної напруги в суспільстві. У зв'язку з цим сучасний сектор благодійності в освіті потребує оптимального і цільового використання переваг ринкової економіки (багатоканальне фінансування освіти через запровадження систем субсидій, грантів, кредитів; упровадження корпоративного зв'язку вищих навчальних закладів із роботодавцями; розробка системи замовлень від структурних підрозділів освіти на розробку та виробництво продуктів, що забезпечуватимуть освітні процеси та ін.); використання інноваційних технологій фандрайзенгу; упровадження в діяльності благодійних фондів та організацій схем соціального маркетингу; скорочення фінансових витрат шляхом залучення волонтерів; підготовка менеджерів з питань благодійності; зміцнення зв'язків у триаді «держава–бізнес–громадський сектор»; розробка нових механізмів економічної підтримки сектора благодійної діяльності тощо.

Отже, факт історичного існування благодійної діяльності жінок як дієвого важеля розбудови та розвитку освітньої галузі України свідчить про життєздатність і перспективність цього феномена, його можливість еволюціонувати, розвиватися, адекватно оновлюватися і гнучко реагувати на динамічні зміни в соціально-економічному, культурному та духовному житті суспільства.

На основі проведеного оцінювання історико-педагогічної спадщини жіночої благодійності XVII – XVIII ст. як дієвого важеля розбудови і розвитку освітньої галузі науково узагальнено й актуалізовано такий її позитивний досвід: домінування філантропічних духовно-моральних засад над прагматичними раціонально-інвестиційними; орієнтація на перспективні соціально значущі цілі розвитку освітньої галузі; збільшення кількісного складу й розширення

соціально-майнового спектру суб'єктів жіночої благодійності; урізноманітнення форм і видів благодійної допомоги; тісний зв'язок приватної благодійності із церковно-громадською; вплив жіночих благодійних ініціатив на чоловічу благодійну практику, їх взаємозв'язок і поєднання; поступове накопичення первинних ознак системності, організованості й стабільності. На підставі викладеного, вважаємо, що передовий досвід жіночої філантропії досліджуваного періоду заклав основи для формування ідеологічного, фінансового та духовно-морального підґрунтя для більш пізніх етапів благодійної діяльності в освіті України й одержав подальший розвиток в сучасних умовах.

Разом із тим установлено, що благодійна діяльність жінок в освітній галузі досліджуваного періоду не була позбавлена й певних недоліків, які гальмували її розвиток як історико-педагогічного явища і процесу. Серед них виділяємо такі: сфера благодійності не отримувала необхідного державного регулювання, захисту і контролю, вона підпорядковувалася церковній владі й усеціло залежала від прагнень і бажань конкретних приватних осіб; характерною ознакою благодійних ініціатив була відсутність єдності й узгодженості в організації та здійсненні благодійної діяльності представницями різних релігійних конфесій і національностей; непостійність геополітичного становища українських земель та відсутність державності спричинювали неможливість рівномірного та більш масового охоплення жіночим благодійним рухом усієї території українських земель (характерною була локалізованість благодійних практик у певних осередках і регіонах); надмірна релігійність суспільного життя часом провокувала домінування особистої потреби благодійної допомоги жінок «... в ім'я спасіння власної душі та відпущення гріхів» над усвідомленням соціальної необхідності підтримки освітньої галузі; через політичну нестабільність і зростання національно-релігійного утиску в державі збільшувалась кількість дітей та підлітків, які потребували благодійної підтримки і допомоги.

Список використаної літератури

1. *Архив Юго-Западной России*, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденной при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-губернаторе. Т. 6. Ч. I. Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322–1648 гг.). – К. : Университет. тип. 1883. – 938 с.

2. *Багацький В.* Меценатство в Україні (XI–XVIII ст.) / В. Багацький, І. Голод // Українська культура. – 1993. – № 11–12. – С. 2–5.